‏دیدی ئاینەکان ب□ م□ر□ق.
یاسین لەتیف

‏هەرکە مر□ق ل□سەر پێیەکانی وەستاو دارستان و ئەشکەوتەکانی بەجێهێشت، تۆوی هەستی ئایینی و سەرسامی و سەرسوڕمانی لەگەڵ خۆیدا هەڵگرت لە بووندا .لەو چرکە ساتەی مر□ق چاوی کردۆتەوەو دەورو بەرەکەی خۆی ناسیوەو هۆشیاری لا گڵاڵە بووە ئاینیش بەشێکی دانەبڕاو بووە لە بیر کردنەوەی مرۆڤەکان و کارێگەری هەبووە لە دیاری کرنی پەیوەندیەکانی بەرهه□م هێنان و پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان و شێوازی داڕشتنی ژیان و پەیوەست بوون بەو نۆرمانەوە کە لایەن کاهینەکانەوە بۆیان دیاری کراوە ، موغ وکاهینەکان نوێنەرایەتی هێزی میتافیزیکیان کردووە بۆ ڕێکخستنی شێوازی پەرەستش و پابەند بوون بەو نۆرمانەوە کە بوون بە بەشێک لە کولتوور و پەرەستراو ، هەروەها ئاین بەشێکی سەرەکی ئایدۆلۆژی دەسەڵات بووە ..

ساکاری بیر کردنەوەی مرۆڤە سەرەتایەکان و نەبوونی زانیاری و تێنەگەیشتن لە دونیاو کارەساتە سروشتیەکان فاکتی سەرەکی بووە بۆ ئەوەی بیرۆکەی هێزی بانسروشتی ببێتە نۆرم و کولتوری کۆمەڵگای مرۆڤایەتی و ئاراستە کردنی چۆنێتی ژیانی ڕۆژانەی ئینسانەکان . نەبوونی زانیاری مر□ق وای کردووە ئاینەکان فاکتەرێکی سەرەکی بن بۆ چاندنی ترس لە ناخی مرۆڤەکان بە چەشنێک کارەساتە سروشتیەکانیان لێ بووە بە خالق و هێزێکی بانسروشتی و پەرەستویانن بۆ ئەوەی لێیان توڕە نەبێت و بەڵایەکیان بە سەردا نەهێنێت ، ئیتر لەو چرکە ساتەوە بیرۆکەی پەرەستن و خالق و خودا بوو بە پیرۆزی کۆمەڵگا و بەشێک لە کۆلتوور، دواجار کەسانێک کە خاوەن دەسەڵات بوون خۆیان کردە نوێنەری خودا لە سەر زەوی و هێدی هێدی خەسڵەتی خودایان لە خۆیان بەر جەستە کردو خۆیان ناو نا خوداکان لە سەردەمی فیرعەونەکانی میسری کۆن و سۆمەری میزوپۆتۆمیا بە یونانی کۆن . تا هاتنی ئاینە یەک تا پەرەستەکان وەکو ڕیفۆرمێکی ئاینی و سیاسی خەسڵەت بوونی خودایان لە ئینسان سەندەوەو لە زەویەوە گواسترایەوە بۆ ئاسمان و وێنایەکی پیرۆزیان پێ بەخشی لە دوتوێی هێزێکی نادیارو میتافیزیکدا ،،کە تا ئێستاش زۆرێک لە کۆمەڵگای مرۆڤایەتی درێژە بە هەمان ڕەوشی سەردەمی کلاسیک دەدەن ..

لە ڕاستیدا لەو قۆناغەی ئایینە یەک تا پەرەستەکان تێیدا سەری هەڵداوە ئەو ئاینانە جۆرێک بووە لە بزووتنەوەی کۆمەڵایەتی دژ بە

دەسەڵاتی جەبروت و ئیمپراتۆرەکان ، جۆرێک بووە لە بزووتنەوەی سیاسی وەکو فۆرمی حیزبی سیاسی سەردەمی مۆدێرنەی ئێستای خۆمان خەون و خولیایان بە دەست هێنانی جەبروتی دەسەڵات بووە ، کە چی ستەمکاری و چەوساندنەوە هەمان شێوەی پێشوو بەردەوام دەبێت ، ئیتر لەو ساتەوە بە خۆڕاپسکاندن لە ژێر ئەو ستەمکاریەدا ، یاخی بوون و ڕۆحی بەرەنگاری دەبێتە ماکی مرۆڤەکان و لە چوارچێوەی ئاینێکی دیاریکراودا نوێدا خۆی مانفێست دەکات و کەسێکیش وەکو پەیامهێنەر دەبێتە دەمڕاست و کارێزمای بزووتنەوەکەو هەرچەندە ئەو بزووتنەوە نوێیە خەسڵەتێکی ئۆپزسیۆنی هەبووە ، بەڵام وێنایەکی مقەدەسی پێ بەخشراوە تەواوی هەوادارانی ئاینەکە ملکەچی دەبن ، ئەمیش دەبێتە کەسێکی تۆتالیتارو بزووتنەوەکەشی دەبێتە سیستەمێکی سەرتاپاکیری پیرۆزو هەژموونی خۆی دەسەپێنێت بە سەر تەواوی جومگەکانی کۆمەڵگاکەی لە بوارە جیاجیاکانی ژیاندا ، هەر ئەویش چارەنوسیان دیاردەکات و ، بڕیار لە سەر چۆنیەتی ژیانی ڕۆژانەیان دەدات ، چونکە ئەمانیش هەدەفیان ڕزگار کردنی ئینسان نەبووە وەکو بوونەوەرگەلێکی ستەم لێکراو تەنها خەونیان خۆ سەپاندن و بە دەست هێنانی جەبروتو پایەکانی دەسەڵات بووە ، ئامانجیان زیاتر بە کۆیلە کردنی ئینسانەکان بووە لە ژێر پەردەی ئایین و خوداو پەرەستراودا و کەسیش نەیتوانیوە سەرپێچی نۆرمەکانی ئاینەکە بکات ، چونکە سەرپێچی کردن لەو نۆرمانەی کە پەیامهێنەر بەیانی دیاریکردووە کردارێکی ناوازەو ناپەسەند بووەو دەرچوون بووە لە کایەی موقەدەس و سزاکەشی مەرگ بووە ..

فەیلەسوف ویلیام جەیمس (١٨٤٢-١٩١٠) پێی وابوو کە ئیمانی ئاینی باوەڕێکە بە مانەوە کە وابەستەی هێزێکە لە دەرەوەی دیاردە گەردوونییەکان. پشکنینی ئایینە بەراوردکارییەکان یارمەتیدەرمانە بە ئەوەی تێبگەین کە ڕۆحی ئایینی لە سەرانسەری سەردەمەکاندا یەکسان نییە، بەڵام سەرەڕای ئەوەش هەندێک ڕەگەزی هاوبەشی تێدایە. هەستکردن بە “پیرۆزیەت” لە هەموو بیروباوەڕێکی ئایینیدا وەک سروشتی دەمێنێتەوە. هەروەها هەموو ئایینێک مەیلێکی بە ڕوونکردنەوە و لێکدانەوە و تێگەیشتن لەخۆدەگرێت، چونکە مرۆڤەکان ئاگادارن کە بە هێزێکی سەروو سروشتی دەورە دراون. بەڵام هەستی پیرۆزی قووڵترین بناغەی هەموو ڕەگەزێکی ئایینییە . دەبێت ئەو ڕاستیەش بزانین هەر بزووتنەوەیەکی ڕیفۆرمخوازی کۆمەڵایەتی لە سەردەمە دێرینەکاندا سەری هەڵبدایە دەبوایە بە ناو ئایین و ناوی ئایینی لە خۆی بنیایە ، چونکە پارەدایمی سیاسی و بزووتنەوەی کۆمەڵایەتی ئەو سەردەمە تەنها ئایینی بووە ئەگینا لە ئامانج و ئەرکەکەی خۆی سەر کەوتوو نەدەبوو شکستی دەهێنا ، هاوکات بە هەر

ناوەکی تر ئەو ئیعترازو بزووتنەوانە بە ڕێبخرایە شکستی دەهێناو نەیدەتوانی ئامانجەکانی خۆی بپێکێت ، بۆ نموونە لەو سەردەمەدا تەنها بزووتنەوەی مانی وەک پارەدایمی ئاینی خۆی ڕێک نەخست زیاتر وەکو بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی ڕیفۆرمخواز خۆی بەیانکرد کە چی شکستی هێناو جگە لە ناوەکەی هیچ ئاسەوارو ژیارێکی لە مێژوودا لە بە جێ نەماوەتەوە ، ئەمڕۆ پەیڕەوانێکی زۆر کەمی لە چین ماوەتەوە ، ئەگەر چی ئەم ئاینە تەواوی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی تەنیبووەوە ،، ئاینەکان ئایدۆلۆژی گوزارشتی سەردەمی فیوداڵی و پاشماوەی قۆناغی کۆیلایەتی بوون و نەیانتوانیوە چاکسازی و دابڕانی ڕادیکاڵانەی تەواو لە قۆناغی کۆیلایەتی بکەن و کۆمەڵگای مرۆڤایەتی لە قۆناغی کۆیلایەتییەوە بگوێزنەوە بۆ قۆناغی فیوداڵی ، هەڵوێستەکانیان شەرمنانەو لەرزۆک بووە لە بەرامبەر پەیوەندی کۆیلایەتی. چونکە خودی پیاوانی لاهوت و خزمەت کارەکانی چوار دەوری پەرەستگاکان کۆیلەو کۆیلەداری سەرچاوەی بە دەست خستنی داهات و سەرمایە بووە بۆیان ،، تەواوی ئاینەکان نەیانتوانیوە شکۆمەندی و ئازادی بگێڕنەوە بۆ ئینسان و ئازادی ئینسان ببێتە سەنتەزی بزووتنەوەکانیان ، ئەمانیش ئامێرک بوون بۆ تێک شکاندنی حورمەت و کرامەتی ئینسان لە ژێر پەردەی ئاین و پەرەستندا ، ئەوەی ویستویانە بریتی بووە لە بە کەرەستە کردنی ئینسان بۆ پەرەستن و بە بە ئامێر کردن، ئاینەکانیش ویسویانە هەمان ڕەوشی پێش خۆیان درێژە پێ بدەن و ڕەوڕەوەی مێژوو ڕابگرن ، هاو شێوەی ئیمراتۆرو سوڵتانەکان و پادشاکان ئینسانەکان بکەنە سەر چاوەی بە دەست هێنانی سەرمایەو سامان ، چ بە گەڕ خستنیان لە کێڵگەکانی بەرهەم هێنانی کشتوکاڵیدا و ، چ بە سوتەمەنی کردن و بە خۆراک کردنیان بۆ چەرخاندنی ماشینی جەنگەکانیان تا ڕووبەری قەڵەمڕەوی دەسەڵاتیان فرەوان تر بکەنەوەو باجی زیاترو تاڵانی زیاتریان چنگ بکەوێت . کەواتە دیدی ئاینەکان بۆ مرۆڤ بە تایبەتی هەر سێ ئاینە ئاسمانییەکە((یەهودی ، کریستان ، ئیسلام)) بریتی بووە لە بە کەرەستە کردنی ئینسان ،بۆیە لە قورئاندا هاتووەو دەڵێت : - ((وما خلقنا الجن والانس الا لیعبدون)) واتای مرۆڤ و دێومان بۆ پەرەستن دروست کردووە ، ئینسان هیچ نییە تەنها ئامێرێکە بۆ پەرەستن ، پەرەستنیش بە لای ئاینەوە بە دیهێنانی فەرمانەکانی خودایە ، فەرمانی خوداش ڕاگەیاندنی بندایەتی و جێبەجێکردنی جەوهەری تێکستەکانییەتی ، خوداش نوێنەری هەیە لە سەر زەوی کە پەیامهێنەرەکانن مرۆڤ دەبێت قسەو فەرمانەکانی جێبەجێ بکات ، هەر ئەوان کاروبارە ئاینییەکان بەڕێوە دەبەن و ئامۆژگاری مرۆڤ دەکەن چیبکەن و چینەکەن بۆ ئەوەی خودایان لێڕازی ببێت و لێیان تووڕە

نەبێت . کەواتە ئاین هەرجەندە وەکو بزووتنەوەیەکی ڕیفۆرمخواز خۆی بەیان کردووە بەڵام نەیتوانیوە بەختەوەری و ئاسودەیی بۆ مر▯ۆ د▯ستەبەر بکات ، بەڵکو درێژەپێدەری هەمان ڕەوشی ستەمکاری و چەوساندنەوە بوون . فەرمانەکانی خوداش بە دیهێنانی فەرمان و بڕیارەکانی خوداو پەیامهێنەرە کە بریتیە لە ڕاگەیاندنی خۆ بە کۆیلە کردنە بۆ ئەوان و خۆ بە سوتەمەنی کردنە بۆ جەنگەکانیان و ، هەروەها بکوژیت و بکوژرێیت لە پێناوی بە جێگەیاندنی کەڵکەڵەی فرەوان خوازی ئایین و پیاوانی لاهوت تا بتوانن ت▯▯انی زیاتر بە دەست بێنن ، هەروەها بە جێگەیاندنی ڕێو ڕەسمی ئاینی ..

تەنانەت ئاین سەرچاوەی چاندنی ڕق و قین بووە لە دڵی مر▯ۆ▯کان بەرامبەر یەکتر بۆیە ئاینی یەهودی دەڵێت ((ئێمە نەتەوەی هەڵبژێردراوی خۆداین لە سەر زەوی)) بەو مانایەی حەقیقەت تەنها لای ئێمەیە ، ئەوانیتر تەنها ڕووکەش و نائەسڵن ، ئەم دیدە تۆتالیتارە سەرتاپاگیرە ترسناکە، گوزارشت کردنە لە سڕینەوەی ئەوانیتر و لە ناو بردنی جێوازی بیرکردنەوەو کایەی تورالانیزم ، ئەمەیە ماکی تەواوی ئاینەکان بەرامبەر ئینسان ، هەرگیز ژیان و ئازادی مر▯ۆ ج▯ی بایەخیان نەبووە .

یاسین لەتیف

‏